

Ustawa o ochronie przyrody

z dnia 16 kwietnia 2004 r. (Dz.U. Nr 92, poz. 880)

Tekst jednolity z dnia 14 grudnia 2016 r. (Dz.U. 2016, poz. 2134)

(zm.: Dz.U. 2015, poz. 1936; 2016, poz. 2249 i 2260; 2017, poz. 60, poz. 132,
poz. 1074;
M.P. 2016, poz. 1018)

(wyciąg)

Wprowadzenie do problematyki ochrony terenów zieleni, zadrzewień, drzew i krzewów poza lasami

Spis treści

	Nb
I. Przyrodnicze znaczenie drzew i krzewów poza lasami	1–7
1. Funkcje zieleni	1
2. Zadrzewienia w Turwi	2
3. Drzewa jako zabytki przyrody	3
4. Zieleń w miastach	4
5. Zróżnicowanie drzew i krzewów	5
6. Różne wartości zieleni	6
7. Drzewa i krzewy wśród pól	7
II. Drzewa w obyczajach i kulturze	8–11
1. Mitologia Słowian	8
2. Święte gaje i dęby	9
3. Trzy grupy drzew	10
4. Przejście do prawa	11
III. Rozwój przepisów o ochronie terenów zieleni, za- drzewień, drzew i krzewów poza lasami w Polsce	12–62
A. Wprowadzenie	12–14
1. Periodyzacja	12
2. Prawna ochrona lasów	13
3. Drzewa przydrożne	14
B. Dwudziestolecie międzywojenne	15–19
1. Ochrona zabytków	15

Wprowadzenie do problematyki ochrony terenów zieleni...

2. Rozporządzenie z 1919 r	16
3. Drzewa przydrożne	17
4. Pierwsza ustawa o ochronie przyrody	18
5. Zieleń w Inwentarzu form ochrony przyrody	19
C. Ustawa z 1949 r. o ochronie przyrody	20–26
1. Druga ustawa o ochronie przyrody	20
2. Ochrona konserwatorska	21
3. Akcja zadrzewienia kraju	22
4. Zadrzewienia dróg publicznych	23
5. Rozporządzenie Ministra Komunikacji	24
6. Przepisy karne	25
7. Wojewódzkie cenniki drzew	26
D. Ustawa z 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska	27–37
1. Ochrona zieleni podstawowej ustawie ochronnej	27
2. Opłaty za usuwanie drzew	28
3. Regulacje penalne	29
4. Rozporządzenia wykonawcze	30
5. Kolejne rozporządzenie wykonawcze	31
6. Powszechna ochrona drzew, krzewów i zieleni	32
7. Zadrzewienie przydrożne	33
8. Nowa ustawa o drogach publicznych	34
9. Rozporządzenie wykonawcze	35
10. Znaczenie rozporządzenia	36
11. Zmiany legislacyjne	37
E. Ustawa z 1991 r. o ochronie przyrody	38–43
1. Tekst pierwotny ustawy	38
2. Przepisy wykonawcze do ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska	39
3. Zmiana ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska	40
4. Kolejna zmiana ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska	41
5. Drzewa przydrożne	42
6. Przejęcie przepisów o ochronie zieleni, drzew i krzewów przez ustawę o ochronie przyrody	43
F. Ustawa z 2004 r. o ochronie przyrody	44–50
1. Założenia ustawy z 2004 r.	44
2. Ochrona zieleni, drzew i krzewów w nowej ustawie	45
3. Akty wykonawcze	46
4. Zmiany ustawy o ochronie przyrody	47
5. Podsumowanie	48
6. Regres w ochronie zadrzewień przydrożnych	49
7. Ustawy specjalne	50

G. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego	51–53
1. Zamierzenia nowelizacyjne	51
2. Sentencja wyroku Trybunału Konstytucyjnego	52
3. Uzasadnienie wyroku Trybunału Konstytucyjnego	53
H. Nowelizacja z 2015 r. ustawy o ochronie przyrody	54–55
1. Nowelizacja przepisów	54
2. Wstępna ocena zmian	55
I. Nowelizacja z 2016 r. ustawy o ochronie przyrody	56–59
1. Nowy system opłat	56
2. Pierwsza próba nowelizacji	57
3. Przyjęta nowelizacja	58
4. Wstępna ocena zmian	59
J. Nowelizacja z 2017 r. ustawy o ochronie przyrody	60–62
1. Propozycje nowelizacji	60
2. Przyjęta nowelizacja	61
3. Wstępna ocena zmian	62
IV. Miejsce przepisów o ochronie terenów zieleni, zadrzewień, drzew i krzewów poza lasami w polskim systemie prawnym	63–69
1. Ochrona przyrody czy ochrona środowiska	63
2. Ochrona środowiska	64
3. Ochrona przyrody	65
4. Szczególna ochrona przyrody	66
5. Powszechna ochrona przyrody	67
6. Na styku ochrony powszechnej i szczególnej	68
7. Ochrona środowiska a ochrona przyrody	69

I. Przyrodnicze znaczenie drzew i krzewów poza lasami

1. **Funkcje zieleni.** W literaturze przyrodniczej zwraca się uwagę, że 1 zieleni może i powinna spełniać – w zależności od cech terenu, w którym występuje – określone funkcje:

- 1) funkcje przyrodnicze:
 - a) klimatogenną, polegającą na kształtowaniu klimatów lokalnych i mikroklimatów;
 - b) ekologiczno-biocentotyczną, wyrażającą się w kształtowaniu stosunków ekologicznych, m.in. zwiększających odporność na szkodniki oraz sprzyjających rozwojowi pożytecznej fauny;
 - c) hydrologiczną, polegającą na wpływie na stosunki wodne w glebie, zwłaszcza przez zwiększenie retencyjnych zdolności terenu, a także na poprawie czystości wód powierzchniowych;

Wprowadzenie do problematyki ochrony terenów zieleni...

- 2) funkcje gospodarcze:
 - a) bezpośrednio produkcyjną, polegającą na dostarczaniu surowców (drewno, owoce, garbniki, kwiaty, zioła) oraz tworzeniu baz paszowych;
 - b) pośrednio produkcyjną (fitomelioracja), wyrażającą się w stymulowaniu wzrostu produkcji rolniczej, ogrodniczej, sadowniczej, rybackiej i hodowlanej;
 - c) przeciwerozyjną;
 - d) izolacyjno-ochronną, polegającą na tworzeniu osłon od zanieczyszczeń przemysłowych, ale także przeciwośnieniowych (drzewa przy szosach), odśnieżnych, przeciwhałasowych itp.;
- 3) funkcje społeczne:
 - a) wychowawczo-dydaktyczną, wyrażającą się w korzystnym oddziaływaniu zieleni na psychikę człowieka;
 - b) leczniczą, polegającą na kształtowaniu bioklimatów, przede wszystkim na terenach uzdrowiskowych;
 - c) wypoczynkową, umożliwiającą regenerację zdrowia psychicznego i fizycznego na urozmaiconych terenach zielonych;
 - d) kulturotwórczą, obserwowaną w motywach zdobniczych, strojach i pieśniach ludowych;
 - e) estetyczną, kształtującą estetykę krajobrazów miejskich, przemysłowych, osiedlowych, krajobrazów wsi i osad, pól uprawnych itd. (S. Hejmanowski, Zieleń, s. 13–16).

2. **Zadrzewienia w Turwi.** Ochrona drzew i krzewów obejmowała przede wszystkim lasy. Znaczenie przyrodnicze drzew i krzewów poza lasami nie od razu zostało dostrzeżone. Jednym z pionierów, który je docenił, był generał *Dezydery Chłapowski* (XIX w.). W swoim liczącym około 10 tys. ha majątku w okolicach Turwi założył rozległy system zadrzewień, który nader istotnie przyczynił się do wzrostu produkcji rolniczej w jego majątku. Ocenia się, że *D. Chłapowski* był prekursorem prawdziwie nowoczesnego rolnictwa i kształtowania środowiska na obszarach wiejskich (zob. *Z. Przybylak*, *Generalskie zadrzewienia*, s. 1–4).

3. **Drzewa jako zabytki przyrody.** Dużo czasu musiało upłynąć, zanim problematyka ochrony drzew i krzewów rosnących poza lasami stała się przedmiotem zainteresowania przedstawicieli nurtu ochrony przyrody. Nic w tym dziwnego, jeśli pamiętać, jakie były początki ochrony przyrody. Ochrona przyrody, jako liczący się ruch społeczny, zrodziła się w drugiej połowie XIX w. w formie tzw. **ochrony konserwatorskiej**, tj. ochrony resztek nietkniętej przez człowieka przyrody. Podstawową dla tego ruchu kategorią pojęciową był **zabytek przyrody**, jeszcze nie „pomnik”, ale właśnie „zabytek”. Jego definicję na gruncie polskim sformułował botanik

M. Raciborski, który mianem tym określił te przedmioty natury martwej lub żywej, które budzą ciekawość rzadkością pojawiania się, a zarazem poważne wiekiem są świadkami czasów ubiegłych, niekiedy zgoła klimatów minionych, i jako cenne okazy demonstracyjne zasługują na uwagę i opiekę. Wśród zabytków przyrody wymieniał **olbrzymie lub rzadkie drzewa** (*M. Raciborski*, Zabytki przyrody, Ateneum Polskie, t. I, Lwów 1908, s. 39–40). Towarzystwo Przyrodników Polskich im. Kopernika we Lwowie rozesało w 1907 r. kwestionariusz zaczynający się słowami: „Od zatruty ratować zabytki przyrodnicze kraju jest obowiązkiem naszym wobec pokoleń przyszłych” (za: *M. Raciborski*, Ochrony godne drzewa i zbiorowiska roślin, Kosmos 1910, Nr 3–4, s. 352). Takimi – według owego kwestionariusza – były m.in. stare, osobliwie rzadkie i ginące obecnie drzewa i inne rośliny.

W takim ujęciu łatwo dostrzec najbardziej charakterystyczny rys konserwatorskiej ochrony przyrody, jakim jest ochrona elementów przyrodniczych rzadkich i ginących. Dzisiejsze definicje pomnika przyrody niewiele różnią się od definicji zabytków przyrody zaproponowanych na początku ubiegłego stulecia.

4. **Zieleń w miastach.** Od ochrony drzew zabytkowych czy pomnikowych do powszechnej ochrony drzew i krzewów poza lasami jako problematyki ochrony przyrody droga była daleka. Dopiero w latach 30. XX w. problem został dostrzeżony przez przyrodnika i wybitnego działacza ochrony przyrody *A. Wodzieczkę*, który zakwestionował tradycyjny pogląd, że sprawy zieleni miast i ochrona przyrody są zupełnie odrębnymi zagadnieniami. W dążności mieszkańców miast do otaczania się zielenią tkwi, jego zdaniem, instynktowne pragnienie współżycia ze zniszczoną na terenie miast przyrodą, jako źródłem piękna i sił ożywczych dla ciała i ducha. Ochrona przyrody staje się, jego zdaniem, zagadnieniem komunalnej polityki w zakresie miejskiej i podmiejskiej zieleni zdrowotnej (*A. Wodzieczko*, Zieleń miast z punktu widzenia ochrony przyrody, OP, R. 10, Kraków 1930, s. 34 i n.). Kolejne argumenty dorzucił *W. Szafer*, przyrodnik, wieloletni przewodniczący Państwowej Rady Ochrony Przyrody, który kilka lat później pisał, że zieleń dla miasta jest tym, czym płuca dla organizmu, i nawoływał do zwiększenia powierzchni leśnych w granicach miast, uzdrowisk i lotnisk (*W. Szafer*, Ochrona przyrody a postulaty higieny społecznej, OP, R. 13, Kraków 1933, s. 16 i n.). Odnotować wreszcie trzeba znaczący szkic *A. Wodzieczki* z międzywojnia, w którym pisał on, że w ruchu ochrony przyrody coraz ważniejszą rolę zaczynały odgrywać motywy higieny społecznej. Wpływa na to niebywała intensyfikacja i mechanizacja warunków życiowych, która szybko wyczerpuje i niszczy siły cielesne i duchowe człowieka. Zachowanie odpowiednich przestrzeni wolnej przyrody jako parków

narodowych i rezerwatów przyrodniczych jest powszechnie uznawanym warunkiem utrzymania zdrowia społeczeństwa. Ale – i to jest najistotniejsze w myśleniu A. Wodziczki – w krajach czy okolicach, gdzie przyroda została już całkowicie zmieniona, powstaje konieczność jej restytucji bądź tworzenia namiastek, jak np. zieleni w miastach. Zagadnienie ochrony przyrody ze względów higieniczno-społecznych skomplikowało się, dając początek zagadnieniu tworzenia uzdrowisk środowisk życiowych, w których w odpowiedniej mierze byłyby uwzględniane elementy przyrody. Oto współczesny euteniczny (euteniką nazywał A. Wodziczko naukę o dobrych warunkach życiowych) aspekt ochrony przyrody, któremu społeczeństwa kulturalne zaczynają poświęcać coraz więcej uwagi. Uzdrawienie miast przez wprowadzenie do nich w odpowiedniej ilości zieleni roślinnej (zwłaszcza lasów), utrzymanie i harmonijne kształtowanie naturalnego krajobrazu jako naszego wspólnego odwiecznego mieszkania, planowanie przestrzenne kraju, aby najbardziej celowo użytkować wszelkie jego zasoby dla dobra całej ludności i pokoleń przyszłych – oto zadania eutenicznej ochrony przyrody (A. Wodziczko, *Ochrona przyrody wczoraj, dziś i jutro*, OP, R. 16, Kraków 1936, s. 5–6). Tak oto w poglądach najwybitniejszych polskich działaczy ochrony przyrody międzywojnia zieleni miejska została wkomponowana w ochronę przyrody, przekraczając pierwotną konserwatorską jej ochronę. O ochronie środowiska jeszcze się wtedy nie mówiło, ale kiedy na przełomie lat 60. i 70. XX w. idea ochrony środowiska stała się jedną z najważniejszych idei współczesności, można było dostrzec, że euteniczna ochrona przyrody w koncepcji A. Wodziczki to nic innego jak ochrona środowiska w całym jego dzisiejszym wymiarze.

5 5. Zróżnicowanie drzew i krzewów. Mówiąc o przyrodniczym i społecznym znaczeniu drzew i krzewów rosnących poza lasami, można wyróżnić:

- 1) drzewa i krzewy wchodzące w skład terenów zieleni, chronione przede wszystkim ze względów zdrowotnych i estetycznych;
- 2) drzewa i krzewy w gospodarstwach rolnych, chronione ze względów krajobrazowych, ale także produkcyjnych;
- 3) drzewa i krzewy przydrożne, chronione ze względów estetycznych oraz z uwagi na wychwytywanie zanieczyszczeń pochodzących z silników i tłumienie hałasu;
- 4) drzewa i krzewy w ogrodach przydomowych i działkowych, chronione ze względów estetycznych i po trosze produkcyjnych;
- 5) drzewa i krzewy pozostające pod ochroną specjalną, tj. drzewa i krzewy wchodzące w skład terenów specjalnie chronionych albo stanowiące pomniki przyrody lub objęte ochroną gatunkową, gdzie motyw przyrodniczy zdecydowanie wysuwa się na czoło;

- 6) drzewa i krzewy w uzdrowiskach, gdzie oprócz motywów przyrodniczych, krajobrazowych i estetycznych występuje silnie zaznaczony leczniczy motyw ochrony;
- 7) drzewa i krzewy na nieruchomościach zabytkowych, chronione ze względu na krajobrazowych i estetycznych (*M. Bojarski, W. Radecki, Kompendium, s. 18–19*).

6 **6. Różne wartości zieleni.** Znaczenie przyrodnicze, krajobrazowe i estetyczne drzew i krzewów poza lasami jest tak oczywiste, że głębszego uzasadnienia nie wymaga. Coraz większe jest także zrozumienie innych wartości zadrzewień na terenie miast. Jak wskazują przyrodnicy, biologiczne znaczenie zieleni miejskiej polega m.in. na ochronie środowiska człowieka przed szkodliwym działaniem kurzu, sadzy i trujących substancji znajdujących się w powietrzu. Zadrzewienia zwiększają wilgotność powietrza, łagodzą różnice temperatur, działają osłaniająco przed wiatrami, wpływają korzystnie na bilans wodny gleb, tłumią hałas. Drzewa i krzewy znacząco uczestniczą we wzbogacaniu atmosfery w tlen. Wreszcie zieleń miejska urozmaica biotop miasta, czyniąc je bardziej estetycznym i przyjemnym dla mieszkańców (*S. Białobok, Ochrona zadrzewień i roślin w najbliższym otoczeniu człowieka, w: Ochrona przyrodniczego środowiska człowieka, Warszawa 1973, s. 225*).

7 **7. Drzewa i krzewy wśród pól.** Nieco mniejsze było do niedawna **7** zrozumienie roli drzew i krzewów na terenach wiejskich, zwłaszcza na obszarze pól uprawnych. Pionierskie poczynania *D. Chłapowskiego* zostały zapomniane pod wpływem fascynacji nowoczesnym rolnictwem, prowadzącym do nadmiernie uproszczonej struktury upraw, eliminującej wszelkie przeszkody utrudniające dostęp maszyn rolniczych, w tym owe słynne polskie miedze, a także inne zadrzewienia i zakrzewienia. Dopiero pod koniec XX w., zwłaszcza pod wpływem badań prowadzonych przez Zakład Badań Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN w Poznaniu, podejście to zaczęło się zmieniać. Udowodniono, że zadrzewienia ograniczają erozję wodną i wietrzną gleb, kształtują bilans wodny zapobiegający obniżaniu się poziomu wód gruntowych, stanowią naturalne bariery zatrzymujące spływ substancji zanieczyszczających z pól, a tym samym ograniczają zanieczyszczenia wód powierzchniowych i podziemnych, tłumią hałas, wzbogacają różnorodność gatunkową roślin i zwierząt na terenach rolniczych, przy czym liczba organizmów pożytecznych zasiedlających zadrzewienia i zakrzewienia przewyższa liczbę organizmów szkodliwych tam bytujących (*J. Karg, B. Karlik, Zadrzewienia, s. 14 i n.*). Dlatego za jeden z ważniejszych kierunków ochrony środowiska i przyrody na obszarach wiejskich uważa się przeciwdziałanie rozprzestrzenianiu się i nasilaniu efektów zanieczyszczeń obszarowych przez wprowadzanie

Wprowadzenie do problematyki ochrony terenów zieleni...

systemów barier biogeochemicznych, w których skład wchodzi przede wszystkim zadrzewienia oraz ochronne pasma zadrzewień, zakrzewień, łąk i roślinności szuwarowej, drobne ciek i zbiorniki wodne ze strefową „obudową” biologiczną (L. Ryszkowski, S. Batały, Strategia ochrony środowiska i przyrody na obszarach wiejskich, w: Zasady ekopolityki w rozwoju obszarów wiejskich, Poznań 1995, s. 59–60).

II. Drzewa w obyczajach i kulturze

8 1. **Mitologia Słowian.** Załączków późniejszej ochrony drzew na ziemiach polskich można dopatrywać się w kulcie drzew znanym wczesnym wierzeniom ludów słowiańskich. Spośród drzew uznawano za właściwe do określania jako święte: dąb (przypisywano mu związek z gromowładcą), lipę (w szczególności lipa, która oszczędza piorun, skupiała wierzenia o zabarwieniu leczniczym), klon (jawor), wiąz i jesion. Otaczano je ochroną i przypisywano im, podobnie jak źródłom w ich pobliżu, moce lecznicze. Pełną wartość religijną nadawało drzewu wyznaczenie wokół niego przestrzeni sakralnej. Spostrzeżenie to potwierdzają liczne świadectwa odnoszące się do świętych gajów (A. Gieysztor, Mitologia Słowian, Warszawa 1982, s. 172–174).

9 2. **Święte gaje i dęby.** Wprawdzie komentarz prawniczy nie jest miejscem na poszukiwanie ciekawostek na poły historycznych, na poły legendarnych, ale trudno powstrzymać się od przytoczenia za A. Leńkową następującej opowieści: *Hieronim z Pragi*, kaznodzieja i spowiednik *Władysława Jagiełły*, udał się około 1394 r. na Litwę, aby tam nawracać pogan. Natknął się na liczne święte gaje i święte dęby. Pierwszym jego zamiarem było wycięcie ich, ale nikt nie chciał zastosować się do jego poleceń. Kiedy *Hieronim* sam zabrał się do zwalania jednego ze świętych drzew, otoczył go tłum ludzi płaczących, że gwałci dom boski. Gdy poczynał sobie tak samo w innej miejscowości, wzburzeni Litwini udali się do księcia *Witolda* na skargę, w rezultacie której misjonarza wyproszono z Litwy (A. Leńkowa, *Zaczęło się od świętego gaju*, Warszawa 1981, s. 14–15).

Legendarny dąb Jagiełły w Puszczy Białowieskiej, mickiewiczowski dąb Baublis (naprawdę istniejący) opisany w Panu Tadeuszu, stare kalendarze, w których można było przeczytać, „o co drzewo prosi człowieka” – to przykłady potwierdzające tezę, że jeżeli nawet nie kult z czasów pogańskich (ostro przecież zwalczany przez Kościół), to w każdym razie od wieków utrwalał obyczaj nakazywał okazywanie pewnej estymy starym drzewom.

3. **Trzy grupy drzew.** Podsumowując rozważania o roli osobliwych 10
okazów drzew, autorzy dzieła o drzewach pomnikowych wyróżniają trzy
grupy drzew o różnicowanym znaczeniu:

- 1) drzewa o mistycznych wartościach kultury ludowej – jako obiekty kultu, adoracji i składania ofiar;
- 2) drzewa o tradycyjnych wartościach kultury ludowej – jako strażnicy świątyń, kaplic i cmentarzy oraz innych miejsc kultu;
- 3) drzewa – świadkowie historycznych wydarzeń i/lub ważnych osób – jako niemi świadkowie dziejów i drzewa owiane legendą (zob. A. Grzywacz, J. Pietrzak, *Drzewa – pomniki przyrody*, s. 24).

4. **Przejsie do prawa.** Nic więc dziwnego w tym, że ochroną drzew 11
musiało z czasem zająć się i prawo, do czego przechodzimy, zaczynając
od pewnych zaszczości historycznych, które pomogą w zrozumieniu obo-
wiązujących regulacji.

III. Rozwój przepisów o ochronie terenów zieleni, zadrzewień, drzew i krzewów poza lasami w Polsce

A. Wprowadzenie

1. **Periodyzacja.** Długa droga rozwojowa przepisów o ochronie tere- 12
nów zieleni, zadrzewień, drzew i krzewów poza lasami wymaga jakiegoś
uporządkowania i wprowadzenia periodyzacji pokazującej zasadnicze
punkty rozwojowe. Jeśli chodzi o czasy najdawniejsze, ograniczymy
się do krótkich wzmianek, szerzej zostanie ujęty okres II Rzeczpo-
spolitej, rozumiany jako pewną całość, natomiast jeśli chodzi o Polską
Rzeczpospolitą Ludową i III Rzeczpospolitą, wyodrębnimy zasadnicze
normatywne punkty rozwojowe, jakimi w naszej ocenie są:

- 1) ustawa z 1949 r. o ochronie przyrody;
- 2) ustawa z 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska;
- 3) ustawa z 1991 r. o ochronie przyrody;
- 4) obowiązująca ustawa z 2004 r. o ochronie przyrody;
- 5) wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 1.7.2014 r., SK 6/12 (Dz.U. z 2014 r. poz. 926) wymuszający nowelizację przepisów o ochronie drzew i krzewów;
- 6) nowelizacja tych przepisów przeprowadzona ustawą z 25.6.2015 r.

2. **Prawna ochrona lasów.** Pierwsze pisane źródła prawa skierowane 13
na ochronę elementów przyrodniczych na ziemiach polskich pojawiły się
w drugiej połowie XIV w. w postaci Statutów Kazimierza Wielkiego.
Ich kontynuacją był Statut Warcki Władysława Jagiełły z 1423 r., trzy

Wprowadzenie do problematyki ochrony terenów zieleni...

Statuty Litewskie z XVI w. (Pierwszy – z 1529 r., Drugi – z 1566 r. i Trzeci – z 1588 r.), liczne tzw. konstytucje sejmowe z XVII i XVIII w. (zob. *W. Radecki*, Prawna ochrona przyrody w Polsce, s. 39 i n.). Przepisy te chroniły jednak przede wszystkim lasy, w nich szczególnie cenne cisy (Statut Warcki) czy drzewa bartne (Statuty Litewskie), o ochronie zieleni poza lasami jeszcze mowy nie było.

- 14** 3. **Drzewa przydrożne.** Myśl o potrzebie ochrony prawnej drzew poza lasami, a dokładnie drzew przydrożnych, pojawiła się w okresie Sejmu Czteroletniego. *Zygmunt Gloger* w jednym ze swoich dzieł przytacza wydany w 1790 r. przez Komisję dobrego porządku Ziemi Łomżyńskiej Uniwersał względem reparacji Dróg i Gościńców w Ziemi Łomżyńskiej. Punkt szósty owego Uniwersału miał następującą treść: „Drzewa sadzić dla ozdoby Gościńca radzi się Obywatelom, sadzonych zaś pod karą wzmiankowaną wycinać i wylamywać nikt nie ma” (*Z. Gloger*, Encyklopedia staropolska ilustrowana, przedruk fotooffsetowy z wydania 1900–1903, Warszawa 1974, t. III, s. 68–70). Ową karą „wzmiankowaną” była grzywna 200 zł dla osób stanu szlacheckiego, a kara cielesna – dla plebejuszów.

Pewne regulacje dotyczące drzew przydrożnych pojawiły się na ziemiach polskich pod zaborami: pruskim i austriackim.

B. Dwudziestolecie międzywojenne

- 15** 1. **Ochrona zabytków.** Jednym z pierwszych aktów prawnych pozwalających na obejmowanie ochroną elementów przyrodniczych był dekret Rady Regencyjnej z 31.10.1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury (Dz.P.P.P. Nr 16, poz. 36). Według niego za zabytki mogły być uznane ogrody ozdobne oraz aleje cmentarne i przydrożne, drzewa sędziwe i okazałe otaczające zamczyska, kościoły, kapliczki, figury cmentarne itp. Treść dekretu oznaczała włączenie się do tego nurtu, który ochronę przyrody upatrywał w rozszerzeniu przepisów o ochronie zabytków na obiekty przyrodnicze. Podobne rozwiązania były znane także następnemu rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z 6.3.1928 r. o opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 29, poz. 265 ze zm.).
- 16** 2. **Rozporządzenie z 1919 r.** Niezwykle interesującym aktem prawnym było rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 15.9.1919 r. o ochronie niektórych zabytków przyrody (M.P. Nr 208, poz. 1). Nakazywało ono otoczenie szczególną opieką m.in. starego cisa nad Jasioldą i innych okazów takiego drzewa, modrzewi polskich, w szczególności w Górcie Chełmowej pod Nową Słupią i innych okazów, limby w Tarach, lipy Chodkiewicza w Rudawie w powiecie nowogrodzkim, okazów topoli nadwiślańskiej w Wiązowni w ogrodzie

pani Szlenkierowej oraz wielu innych imiennie wskazanych drzew. W rozporządzeniu widzimy próbę połączenia ochrony gatunkowej (cis, limba) z ochroną pomnikową przez imienne wskazanie drzew, które należało chronić.

3. **Drzewa przydrożne.** Aktem normatywnym poświęconych w całości 17 drzewom przydrożnym było rozporządzenie Ministra Robót Publicznych z 30.12.1922 r. w przedmiocie sadzenia i utrzymywania drzew przydrożnych na drogach publicznych (Dz.U. z 1923 r. Nr 8, poz. 51 ze zm.) wydane na podstawie ustawy z 7.10.1921 r. o przepisach porządkowych na drogach publicznych (Dz.U. Nr 89, poz. 656 ze zm.). Przepis art. 18 tej ustawy stanowił, że wzdłuż wszystkich dróg publicznych: państwowych, wojewódzkich, powiatowych i gminnych, wszędzie tam, gdzie tylko warunki miejscowe na to pozwalają, należy posadzić i utrzymywać rzędy drzew, o ile można, owocowych lub żywopłoty. Sadzenie, utrzymywanie i użytkowanie drzew przydrożnych należało do zarządów drogowych. Jeżeli zarządy drogowe tego nie uczyniły, wyższe instancje samorządowe lub województwa mogły zarządzić obsadzanie dróg drzewami na koszt owych zarządów. Drzewa należało sadzić na koronie drogi bądź za rowami na pasach gruntu stanowiących własność właściciela drogi lub pozostawionych przez właścicieli gruntów przydrożnych wolnymi od uprawy. Były to pasy o szerokości 75 cm, mierząc od zewnętrznego brzegu rowu lub stopy nasypu, ale tylko przy drogach państwowych, wojewódzkich i powiatowych. W odniesieniu do dróg gminnych ustawa pozwalała powiatowemu związkowi samorządowemu na zobowiązanie właścicieli gruntów przydrożnych do pozostawienia takiego 75-centymetrowego pasa wolnego od uprawy. Jeżeli powiatowy związek samorządowy tego nie uczynił, obsadzanie dróg za rowami było obowiązkiem właścicieli gruntów przydrożnych, którzy posadzone drzewa utrzymywali i użytkowali.

Stosownie do przepisów wyżej wskazanego rozporządzenia wykonawczego z 30.12.1922 r. zarządy dróg publicznych, zarówno państwowe, jak i samorządowe, zostały zobowiązane do ułożenia szczegółowych programów stopniowego obsadzenia drzewami dróg, którymi zarządzały. Takie programy były zatwierdzane przez władze nadzorcze nad zarządami samorządowymi, a przez okręgowe dyrekcje robót publicznych, gdy chodziło o programy obsadzania dróg państwowych. Te organy czuwały też nad wykonaniem programów, a zarządy dróg miały obowiązek przedstawiania im rocznych sprawozdań z wykonania obsadzenia.

Zarządy drogowe zostały zobowiązane do porozumiewania się z przełożonymi szkół w celu urządzenia w okresach sadzenia drzew uroczystości sadzenia drzew („świąt sadzenia drzew”) tam, gdzie wciągnięcie szkół do udziału w obsadzeniu dróg drzewami było możliwe ze względu

Wprowadzenie do problematyki ochrony terenów zieleni...

na warunki miejscowe i pożądane ze względu na popularyzowanie akcji obsadzenia dróg.

Przepis § 6 stanowił, że jeżeli przy drogach gminnych nie został ustanowiony ów 75-centymetrowy pas wolny od uprawy, to właściwy zarząd drogowy mógł ustalić w programie ich zadrzewienie, wówczas obowiązek ciążył na właścicielach gruntów przydrożnych, którzy byli zobowiązani stosować się do wskazówek zarządu drogowego.

Specjalny przepis § 7 dotyczył usuwania drzew. Zarządy drogowe miały prawo we własnym zakresie działania zarządzić usunięcie tylko pojedynczych drzew uschłych, uszkodzonych lub grożących bezpieczeństwu komunikacji drogowej. Natomiast usuwanie całych grup (alei) drzew przydrożnych mogło nastąpić jedynie ze zezwoleniem:

- 1) Ministerstwa Robót Publicznych – w odniesieniu do dróg państwowych i wojewódzkich;
- 2) związku samorządowego, a w przypadku jego braku wojewody – w odniesieniu do dróg samorządowych.

Rozporządzenie w § 8 wyjaśniało, że uszkodzenia drzew przydrożnych, umyślne lub z niedbalstwa, jak wrywanie sadzonek, palików, obdzieranie kory, ścinanie i łamanie gałęzi, strącanie lub zrywanie owoców przez osoby nieupoważnione będzie karane według przepisów rozdziału IV ustawy grzywną (wtedy jej górna granica wynosiła 100 000 marek) lub aresztem do 2 miesięcy, oprócz tego winni byli obowiązani wynagrodzić wyrządzoną szkodę zarządowi drogowemu.

Ostatni § 10 rozporządzenia przewidywał, że w razie niewykonania przez zarządy dróg lub przez właścicieli przydrożnych gruntów (§ 6) obowiązków wynikających z rozporządzenia województwa miały co do zarządów wdrożyć odpowiednie dochodzenia i pociągnąć winnych opieszalego traktowania sprawy do odpowiedzialności dyscyplinarnej, a co do zarządów drogowych samorządowych – wyższe instancje związków samorządowych lub województwa mogły wdrożyć odpowiednie środki przymusowe przez wstawienie do budżetu odpowiednich sum na wykonanie niezbędnych robót lub też zarządzić wykonanie tych robót na koszt opieszalego lub niedbałego zarządu drogowego.

- 18 4. Pierwsza ustawa o ochronie przyrody.** Wydana 10.3.1934 r. pierwsza polska ustawa o ochronie przyrody (Dz.U. Nr 31, poz. 274) miała charakter czysto konserwatorski i nie zawierała żadnych przepisów specjalnych poświęconych drzewom i krzewom, aczkolwiek oczywiście mogły być one obejmowane ochroną pomnikową, a rosnące w parkach narodowych i rezerwach przyrody – korzystać z ochrony prawnej należnej parkom i rezerwatom. Mogły być obejmowane ochroną gatunkową na podstawie rozporządzeń wykonawczych do tej ustawy, ale

w międzywojniu żadne rozporządzenie o ochronie gatunkowej roślin nie zostało na podstawie ustawy o ochronie przyrody wydane.

5. Zielen w Inwentarzu form ochrony przyrody. Jak informował **19** *W. Szafer*, w 1937 r. w inwentarzu Biura Państwowej Rady Ochrony Przyrody znajdowało się 35 parków, 105 alei i grup drzew, 3790 drzew, z czego ochroną na podstawie przepisów o opiece nad zabytkami objęto 12 parków, 11 alei i grup drzew oraz 188 drzew (*W. Szafer*, Rzut oka na stan ochrony przyrody w Polsce na tle 17-letniej działalności Państwowej Rady Ochrony Przyrody, Kraków 1937, s. 11).

C. Ustawa z 1949 r. o ochronie przyrody

1. Druga ustawa o ochronie przyrody. Po II wojnie światowej **20** działalność w zakresie ochrony przyrody została dość szybko wznowiona i zwieńczona wydaniem 7.4.1949 r. drugiej polskiej ustawy o ochronie przyrody (Dz.U. Nr 25, poz. 180 ze zm.). Oznaczała ona istotną zmianę koncepcji ochrony przyrody w porównaniu z ustawą przedwojenną – przejście od motywów głównie idealnych do motywów głównie gospodarczych w odniesieniu do ochrony zasobów przyrody. Ta zmiana koncepcji znalazła także wyraz w stosunku do drzew i krzewów, którym ustawodawca poświęcił samodzielny art. 10. Artykuł ten w ust. 1 stanowił, że ze względu na wyjątkowe znaczenie dla interesu publicznego lasów, zadrzewień i zakrzewień, obszar ich będzie zwiększony przez:

- 1) zalesienie, zadrzewienie lub zakrzewienie lotnych piasków, nieużytków, nieopłacalnych rolniczo gruntów nadbrzeży wód otwartych, stromych zboczy górskich i źródeł potoków;
- 2) wprowadzanie pasów zieleni wysokiej.

Na podstawie art. 10 ust. 2 Minister Leśnictwa w porozumieniu z innymi właściwymi ministrami, stosownie do ich właściwości, miał ustalić rozporządzeniem:

- 1) zasady oraz właściwości władz i tryb postępowania w sprawach, o których mowa w ustępie pierwszym;
- 2) przepisy o ochronie zadrzewień oraz o zakładaniu i utrzymywaniu urządzeń lęgowych dla ptactwa.

Stosownie do art. 10 ust. 3 to rozporządzenie mogło uzależnić usuwanie drzew i krzewów od pozwolenia władzy lub od ponownego zadrzewienia lub zakrzewienia.

Jak łatwo zauważyć, już w art. 10 ustawy z 1949 r. został naszkicowany program ochrony drzew i krzewów, który zacznie być realizowany dopiero po trzydziestu latach, i to poza ustawą o ochronie przyrody. Rozporządzenie przewidziane w art. 10 ust. 2 i 3 ustawy, aczkolwiek ujęte jako obligatoryjne, nigdy nie zostało wydane.